

BAZINUL BISTRICIOAREI - CONSIDERAȚII DE GEOGRAFIE ISTORICĂ

(Le Bassin de Bistricioara - considérations de géographie historique)

Ioan ȘANDRU*, Ioan IOSEP**, Dragomir PAULENCU***

În ultimele decenii ale secolului XX, tot mai multe state, printre care și România, sunt preocupate și își orientează cercetările asupra zonelor montane, cu scopul de a le evalua elementele potențiale și de a identifica formele de valorificare și de dezvoltare economică ale acestora.

Carpații Românești se încadrează în categoria munților de înălțime mijlocie, cu altitudini sub 2600 m. Sunt fragmentați de numeroase văi și depresiuni (multe dintre ele - adevărate "țări" sau "vetre" istorice și etnografice), deținând 1/4 din spațiul montan. O mare frecvență au formele de relief ușor ondulate, platformele, văile longitudinale relativ largi (numite uneori "câmpulunguri" sau "șesuri"), dar și văile sau sectoarele de văi transversale, mai înguste. Râurile principale, cu izvoarele în Carpați, formează o rețea radiară, văile lor având implicații importante în direcționarea căilor de comunicație.

Carpații sunt generoși prin variatele lor resurse naturale: minereuri, combustibili minerali, roci de construcții, potențial hidroenergetic și turistic, păduri și pajiști.

Peisajele antropice s-au succedat din antichitate. Acestea demonstrează că zona carpatică, centrul României, nu a constituit niciodată un vid demografic, nici o piedică în fața unității etnice și de limbă a poporului nostru, ci, din contră, ea a fost din totdeauna elementul polarizator al românilor. Firul continuității este structurat pe specificitatea vetrei strămoșești - Dacia Carpatică - din care a pulsat mereu viața geto-dacă, daco-romană și pentru totdeauna românească.

Un asemenea exemplu îl oferă cu prisosință și **bazinul Bistricioarei**, ce formează obiectul lucrării de față. Și aici raporturile permanente dintre natură și om au asigurat condiții permanente de locuire, o populare continuă, în raport de condițiile istorice specifice orânduirilor social - economice.

1. Cadrul natural

Bazinul Bistricioarei are o poziție mediană în grupa Carpaților Moldo-Transilvani, înscriindu-se în culoarul depresionar Drăgoiasa - Bilbor - Borsec - Tulgheș. După formă și poziție, partea nordică a bazinului Bistricioara este cunoscută ca o depresiune de contact - **Depresiunea Bilbor**, situată pe aliniamentul dintre zona cristalino-mezozoică și formațiunile vulcanice ale Munților Călimani, iar partea opusă, din aval, a fost denumită de V. Mihăilescu "**Culoarul transversal Putna - Bistricioara**".

Depresiunea Bilbor este bine individualizată, având vatra aproape plată, iar contactul cu versantul - marcat cu glacisuri. Este una din cele mai înalte depresiuni carpatice, cu altitudini de 950 - 1100 m, în timp ce culoarul Putna - Bistricioara are mai puțin: 600 - 800 m. Între ele se interpune Depresiunea Borsec, cu 700 - 800 m altitudine.

Deși bazinul Bistricioarei este relativ mic (779 km²), ceea ce reprezintă 1/10 din bazinul râului colector, Bistrița, el prezintă o serie de particularități geografice diferențiate, atât longitudinal, determinate de scăderea altitudinii, cât și transversal, pe direcția V - E. Altitudinile mari ale munților Bistriței mijlocii, care îl încadrează la est (M. Bistriței - vf. Pietrosu, 1791 m, vf. Budacu, 1859 m; M. Ceahlău - 1907 m), creează premisele unui climat de adăpost, favorabil vegetației de foioase, în timp ce, în partea opusă, Munții Giurgeu au o talie mijlocie (1200-1500m), sunt fragmentați de "predealuri", cu deschideri joase spre Depresiunea Gheorghienilor, de aceea climatul este mai rece, favorabil coniferelor.

Zonele depresionare au un topoclimat caracterizat prin frecvente inversiuni termice, cu temperaturi medii anuale în jur de 5 °C și cu valori medii anuale ale precipitațiilor de cca. 600 - 700 mm, favorabil doar pentru culturi rezistente, în timp ce pe munții înconjurători acești indicatori climatici se modifică în raport cu altitudinea.

Vegetația se încadrează etajelor de conifere (molid) și de amestec (fag - conifere), dar pe versanții înșoriți apar și păduri de quercinee ("stejăriști"). Mai cu seamă în cuprinsul depresiunilor și în lungul văilor vegetația a fost intens defrișată, rezultând asociații secundare de pajști.

În toată zona, dar cu deosebire în depresiunile Borsec și Bilbor, se remarcă importante resurse de ape minerale (A. Pricăjan, 1972), cunoscute și exploatate din evul mediu (sec. XVI). Sunt ape bicarbonatate, calcice, cu o mineralizație de 3-7 g/l, cu o concentrație de CO₂ de 2,4-3,1 g/l și un conținut redus de fier, deci de o calitate foarte bună.

Aceste elemente naturale potențiale au stimulat popularea încă din antichitate, sub forma unei punți geodemografice permanente ce a unit cele două versante carpatice principale, aparținătoare provinciilor românești, Transilvania și Moldova.

2. Considerații de geografie istorică.

Cercetările de teren - arheologice, geografice și etnografice, au descoperit în bazinul Bistricioarei și împrejurimi un mare număr de urme de locuire, aparținând principalelor epoci: paleolitică, neolitică, bronzului, fierului, romană și postromană, locuire continuată până în zilele noastre. Majoritatea vetrelor (siturilor) de așezări erau bine alese, atât pentru apărare, cât și pentru asigurarea condițiilor de adăpost și hrană.

a) *Cercetările arheologice* au descoperit dovezi materiale pentru existența vieții umane încă din preistorie. Șantierul de la Bicaz - Ceahlău au identificat urme de locuire din paleoliticul superior pe teritoriile comunelor Ceahlău și Hangu (în luturile de la suprafața unor terase ale Bistriței), resturi de locuințe, vetre, unelte și arme de silex aparținând aurignacianului, care datează din perioada mileniilor X - IX a. H. (C.S. Nicolăescu - Plopșor, M. Petrescu - Dimbovița, 1959). Unelte de tip swiderian (vârfuri de săgeți, toporașe) s-au descoperit pe muntele Ceahlău, în punctul "La Scaune" (1328 m), iar în valea Bistriței și Depresiunea Gheorghieni - materiale din epocile neolitică, bronzului și fierului.

O locuire mai densă aparține geto-dacilor și daco-romanilor. În Depresiunea Gheorghieni sunt remarcate urme de locuire la Lăzarea, Ciurmani, D. Cetății, în bazinul mijlociu al Bistriței la Hangu, Piatra Șoimului și Bâta Doamnei (N. Gostar, 1984). Această repartitie geografică demonstrează că geto-dacii erau populația autohtonă. În perioada Daciei romane, așezările de la Toplița (Mureș), Borsec și Hangu conturează și o punte geodemografică transcarpatică a **etniei române**. S-a continuat schimbul de produse, marcat prin circulația monetară, fapt dovedit de tezaurul de la Borsec, provenit de la populația locală (10 monede de aur din sec. IV, cf. K. Horedt, 1958).

b) *Datele istorice* sunt mai numeroase, ele indicând formele de arondare, fluctuațiile hotarelor dintre provinciile românești Transilvania și Moldova, drumurile comerciale.

Documentele cadastrale sunt elementele cele mai concludente asupra evoluției proprietăților rurale. În depresiunile Bilbor și Borsec, lotizările se întind din vale în culme. "Obștiile" erau celulele așezărilor omenești, transmise în spațiul carpatic din perioadele geto-dacă și daco-romană. Așezările rurale se organizau pe terenurile despădurite. Ele erau în general mici, de tip cătun, ca și în restul Europei. Cele mai vechi peisaje rurale europene de la începutul erei noastre au fost cătunele - "un habitat hameaux, autour de chacun une zone de champs travaillés en culture permanente; parfois propriété individuelle - les hameaux, auraient dans tout l'Europe de IV siècle a.n. - I siècles après" (Lebeau R., 1979). Aceste structuri au continuat și în evul mediu, dar, treptat, creșterea numărului populației a provocat trecerea de la cătun la satul mai mare, propriu-zis, prin extinderea defrișării pădurilor.

Așezările vechi autohtone au o evoluție continuă în Depresiunea Gheorghieni, în defileul Mureșului, în valea Bistriței (Hangu, Buhalnița, Cetățuia Bâta Doamnei). Cele mai pertinente dovezi le formează stratificările culturilor de la cetățuia Marești, pe Mureș (K. Horedt, 1958), și Bâta Doamnei, pe Bistrița (N. Gostar, 1984).

Culoarul demografic transversal a înregistrat modificări structurale provocate de imigrarea secuilor în sud-estul Transilvaniei și de expansiunea Imperiului austriac.

Modificarea hotarului de vest a Moldovei I. Bâncilă (1922) menționează că în perioada 1699 - 1792 austriei au împins hotarul Moldovei spre est în bazinele râurilor Trotuș și Bistrița, ceea ce a afectat teritoriile marginale a cinci județe: Suceava, Roman, Neamț, Bacău și Putna. Ca urmare a acestui act geopolitic, o parte a bazinului Bistricioarei, cuprinzând și depresiunile Bilbor și Borsec, a fost atașată Transilvaniei, stimulându-se avansarea populației catolice în aria satelor existente. Măsurile

imperiale n-au reușit să modifice structurile etnice și lingvistice românești, ce s-au păstrat predominante până în perioada contemporană, ca de exemplu la Bilbor.

Totodată, prin strămutarea hotarului s-a modificat traseul drumului comercial și s-au creat o serie de poteci care evitau satele românești dintre Toplița și Corbu.

c) Izvoarele cartografice medievale reprezintă o sursă prețioasă de informare asupra modificărilor de geografie umană.

Harta Moldovei, ce însoțește lucrarea "Descrierea Moldovei" (1716), elaborată de D. Cantemir, marchează hotarul de vest al Moldovei pe cumpăna de ape - "de unde se rup apele", precum și rețeaua de așezări. La fel de utilă pentru identificarea așezărilor omenești și a rețelei de drumuri - "de vale" și "de plaiu" este și "*Carte de la Moldavie*" (scara 1:288.000), realizată de Fr. von Bawr în 1781. De la Grințieșu Mare la Broșteni, un drum urma crestele pe la vest de M. Budacu. Aceste precizări le amplifică Hora von Oztellowitz în *Harta celor cinci districte moldovenești* (1790; scara 1 : 28.000), hartă mai complexă și mai precisă, care face parte din primele hărți moderne ale României. Cele două depresiuni carpatice se detașează după relief, așezări omenești și rețele de drumuri cu valoare economică și strategică.

d) Drumurile

În evul mediu, depresiunile Borsec și Bilbor au avut o poziție geografică nefavorabilă în raport cu drumurile principale ("via publica") ce legau provinciile românești Transilvania și Moldova. De exemplu, unul dintre drumurile principale, cel dintre orașele Suceava și Bistrița, trecea mai pe la nord, altul - mai pe la sud (drumul Trotuș-Brașov). În partea centrală a Carpaților Moldo-Transilvani, această categorie de drumuri s-a organizat mai târziu. Aici predominau potecile, prin folosirea lor putându-se evita plata vămii. Au influențat și formele de feudalizare: în partea de est se întindea braniștea domnească, lotizată între gruparea de mănăstiri moldovenești și unele familii boierești, iar spre vest predominau domeniile feudale ale marilor proprietari transilvăneni. Documentele consemnează următoarele trasee rutiere: drumul Pirișca sau Tulgheș, atestat în secolul XVI, pe unde au trecut Petru Rareș (1529) și armenii refugiați din Moldova (1669) spre depresiunea Gheorghieni; drumul Lăzarea-Ditrău, peste M. Tasa, de unde cobora în valea Putnei (1852); drumul Gheorghieni-Ditrău-Borsec-valea Bistricioarei-Corbu-Tulgheș (1851); drumul Toplița-Borsec-Tulgheș (1879); Toplița-Bilbor-Tulgheș (1896); drumul longitudinal de pe Bistricioara superioară care prin curmătura sau plaiul Alunișul Mare se unea cu drumul Dornelor în valea Negrei Broștenilor, la Drăgoiasa. În 1806, vama oficială s-a mutat de la Pirișca la Tulgheș-Prisecani.

Unele informații interesante sunt consemnate și de etnograful Orban Balasz în lucrarea "Szekelyfold leirasa" ("Descrierea secuimii"), Budapesta, 1869.

După mutarea hotarului de către imperiul austriac, depresiunile Bilbor și Borsec realizau legăturile economice cu Moldova prin drumul Prisăcani, care se trifurca în zona de la confluența Bistricioarei cu Bistrița: o ramificație păstra direcția spre est, peste pasul Pătru Vodă, iar celelalte două urmăreau valea Bistriței, spre amonte la Dorna și spre aval la Piatra Neamț.

3. Toponimia geografică

În majoritate absolută, toponimia își are originea în perioada prestatală. Ea provine din apelative care exprimă raporturi om - mediu, "Carpații - menționa scriitorul maghiar János Földes - au o toponimie bogată și variată. Nu există popor care să cunoască așa de bine munții ca românii, care dau numiri caracteristice până și celor mai mici vârfuri și celor mai neînsemnate pâraie" (citată după I. Conea, "Toponimia - aspectele ei geografice", în Monografia geografică a R. P. Române, București, 1960).

Unele toponime reprezintă o stratificare pe formele autohtone românești, realizată prin infiltrațiile de populație maghiară sau prin transcrierile și traducerile cartografice. Numeroase sunt oronimele care se referă la forma munților - Măgura, Obcina, Șesul Popii, Bâtea, Piciorul Bilborului, la înălțimea lor - Alunișul Mare, Alunișul Mic, Răchitașul Mare, la vegetație - Alunișul, Făget, Răchitiș, Ariniș, la activități umane - Straja, Văcăria, Piatra Lăptăriei, D. Cetății, inclusiv la defrișări - Runcu, Runculeț, Prisaca, Arșița, Poiana ș.a., ca și toponimele cu origine în antroponime. Și hidronimele sunt variate: Bistrița, Bistricioara, Putna, Grințieș, Straja etc.

La fel cu alte categorii de toponime, oiconimele prezintă o evidentă stratificare, de la forme arhaice la forme medievale și moderne. *Prisecani* își are originea în apelativul *prisacă* - locul unde se

cresc albinele, dar ar putea deriva și de la activitatea de lăzuire, "qui vocatur praeseca", de la lat. *secare* sau *presecare* - tăiere până la capăt, tăiere rasă (T. Bălan, "Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc", București, 1960). N. Iorga vedea în prisăci întărituri artificiale menite să completeze centura de păduri care înconjura teritoriul regal, medieval.

Toponimul *Borsec* este considerat de I. Iordan (1963) ca derivat din apelativul maghiar *bor* = vin. Se transcrie și sub forma Valea Vinului (pârâu).

Bilbor se consideră sinonim cu brădet sau smidă, pădure de brad arsă, care crește din nou (I. Iordan, 1963). Numele are o rădăcină arhaică slavă: *bor* - pin, *borov* - de pin¹.

Unele oiconime au luat o formă maghiarizată prin traducere din limba română, ca de exemplu *Tulghes*, transcris *Tolgyes*, *tolgy* - specie de stejar. În valea Bistriței, acest nume s-a păstrat în forma veche, românească: Stejaru-Pângărați, Stejaru-Fărcașa. La fel stau lucrurile și cu numele localității *Corbu*, cu populație românească, tradus de cartografi sub forma *Holló*. Localitățile cu numele *Pintic*, *Hagota* sunt consemnate și în Transilvania, în regiunea Gherla-Dej, existente în secolul al XIII-lea, în aria românilor, ceea ce sugerează existența unor migrații.

Oricare ar fi explicația originii etnice a diferitelor toponime din zonă², un fapt este sigur: particularitățile naturale au fost favorabile pentru locuire încă din perioada preatată, la început sub forma de cătune de obște, care au evoluat spre forma de sat. Culoarul transversal Putna - Bistricioara, prin rolul său de punte geodemografică și geoeconomică, explică prezența acelorași structuri materiale vechi la vest și est de culoar, iar în interiorul lui - a tezaurului monetar de la Borsec, din secolul al IV-lea. În schimb, poziția geografică mai retrasă a Depresiunii Bilbor față de axa culoarului transversal și gradul mai mare de împădurire au contribuit la continuitatea locuirii populației autohtone.

Depresiunile intracarpatică au avut rolul unor adevărate fortărețe, în care populația autohtonă românească a rezistat, fiind un model și pentru grupurile alogene ce s-au infiltrat sau au fost colonizate pe teritoriul Daciei, în ultimul mileniu.

Carpații românești au purtat și poartă pe culmile lor, în depresiuni, pasuri și trecători, o adevărată "țară înaltă" (I. Șandru, 1986), cu peisaje și forme de organizare și valorificare a resurselor comune întregului spațiu românesc.

Résumé

Les auteurs font l'analyse des particularités des conditions physico-géographiques et de leur rôle en tant que prémisses de l'ancienneté et de la continuité des populations dans la région, aspects démontrés par des preuves archéologiques, historiques, géographiques, cartographiques, toponymiques et ethnographiques.

La partie Nord du Bassin de Bistricioara, connue sous le nom de Passage transversal Putna-Borsec, s'est manifestée au long des années comme un pont géodémographique entre les régions Ouest et Est des Carpathes Orientales.

Dans ce territoire, des éléments allogènes se sont superposés à l'élément roumain autochtone. Par contre, vu sa position isolée, la partie nordique du Bassin, la Depression de Bilbor, se remarque par une prééminence de l'élément roumain.

BIBLIOGRAFIE

Andrei V., (1942) - *Contribuții la cunoașterea hotarului de apus al Moldovei*, Bul. S.R.G., București.

Băncilă I., (1922) - *Hotarul de apus al Moldovei*, Bul. S.R.G., București.

Bălan T., (1960) - *Din istoricul Câmpulungului Moldovenesc*, Ed. Șt., București.

¹ Ne mulțumim aici să semnalăm faptul, oarecum surprinzător, că până acum originea lingvistică și semantică a toponimelor Borsec și Bilbor nu a fost abordată unitar. După părerea noastră, având comun etimonul "bor", ele fac parte în mod evident din aceeași familie.

² Nu trebuie uitat că și unele toponime cu formă lingvistică neromânească ar fi putut fi date totuși de români, prin toponimizarea unor apelative împrumutate de ei de la străinii cu care au venit în contact sau au conviețuit. Prin urmare, fiind create sau atribuite de români, trebuie considerate toponime românești cu formă pseudoslavă, pseudomaghiară (sensu M. Gaster, 1885; E. Petrovici, 1970).

- Cantemir D.**, (1716) - *Descriptio Moldaviae*, Amsterdam.
- Conca I.**, (1960) - *Toponimia - aspectele ei geografice*, în "Monografia Geografică a R. P. Române", vol. I, București.
- Diaconescu E.**, (1939) - *Vechi drumuri moldovenești*, Lucr. Sem. Geogr. "D. Cantemir", Iași.
- Gostar N.**, (1984) - *Societatea geto - dacică de la Burebista la Decebal*, Ed. Junimea, Iași.
- Horedt K.**, (1958) - *Contribuții la istoria Transilvaniei, sec. IV - XIII*, București.
- Iordan I.**, (1963) - *Toponimia românească*, Ed. Academiei R. P. Române, București.
- Iosep I., Paulencu D.**, (1988) - *Depresiunea Glodu - considerații geografice și etnografice*, Lucr. Sem. Geogr. "D. Cantemir", nr. 8 / 1987, Iași.
- Lebeau R.**, (1979) - *Les grands types des structures agraires dans le monde*, Paris.
- Nicolăescu-Ploșor C. S., Petrescu-Dîmbovița M.**, (1959) - *Șantierul arheologic Bicăz*, Mat. și cerc., VI, București.
- Pricăjan A.**, (1972) - *Apele minerale și termale din România*, Ed. Tehnică, București.
- Simionescu I.**, (1938) - *Țara noastră*, București.
- Șandru I.**, (1986) - *Carpații în unitatea și continuitatea poporului român*, în "Terra", nr. 1, București.
- * * * (1984) - *Geografia României*, tom II, *Geografia umană și economică*, Ed. Academiei R. S. Române, București.

* - Universitatea "Al. I. Cuza" Iași

** - Universitatea "Ștefan cel Mare" Suceava

*** - Inspectoratul Școlar Suceava